

Vytautas Dumčius. Haiku smėlyje

Vieno pokalbio metu Japonijos ambasadorė gerokai nusistebėjo tuo, kad lietuviai labai mėgsta rašyti haiku. Kodėl? Iš pradžių toks klausimas gali nuskambėti keistai, nes tai lyg ir savaime suprantamas dalykas – jo paprasta forma, trumpas (5-7-5 skiemenys), nereikia rimuoti, užtenka tik užfiksuoti pastebėtą akimirką, galų gale – egzotiška. Tačiau iš tikrųjų klausimas daug sudėtingesnis – kodėl mes apskritai rašome haiku? Sako, kad lietuviai – daininga tauta. Daininga, tai ne tik dainuojanti, bet ir kurianti dainų tekstus, kuriems atsirasti reikia turtingo poetinio pagrindo. Jis neatsiranda savaime, jį nuolat reikia puoselėti, gaivinti ir turtinti. Galbūt haiku yra tik įrankis, priemonė, padedanti įžeminti mūsų sielos virpesius. Atrodo, kad pati haiku forma suteikia mums galimybę kalbėti išties koncentruotais žodžiais, kuriems mes čia ir dabar suteikiame ypatingas reikšmes. Mes tarsi norime, kad mus išgirstų, nes galbūt tai vienintelė galimybė būti išgirstam nuolatiniame informaciniame triukšme, kuris kankina, vargina, ištrina ribas tarp žodžio ir jausmo. Netgi šiuolaikinė poezija yra pasidavusi šitam beprotiškam žodžių, vaizdų ir simbolių lekiančiam kaleidoskopui, kuriame nelieka vietos pabūti pačiam su savimi. O pabūti su savimi mums ypač svarbu. Haiku tiesiog padeda užfiksuoti akimirką, kai mes pajuntame ar pamatome kažką gražaus, prasmingo, šilto, kas trumpai akimirkai nuskaidrina sielą. Haiku be jokių sudėtingų poetinių priemonių padeda užfiksuoti tą mažutį individualų katarsį, kuris ateinančią dieną daro prasmingą. Pavyzdžiui, Maironis dvasios nusiramimą perteikdavo gana sudėtinga silabotonine eilėdara („Išsisupus plačiai vakarų vilnimis, / Man krūtinę užliek savo šalta banga / Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis" – „Ant Birutės kalno"), kuri tarsi užliūliuoja, užmigdo mūsų mintis, nuo realaus pasaulio pakylėja į romantines erdves, iš kurių sugrįžti yra ir sunku, ir skausminga, o haiku tekstai kalba paprasta kasdieniška kalba, tiksliai, aiškiai, be jokių poetinių išvedžiojimų:

Šaltas šiaurės vėjas.

Prie jūros išeinu –

Grįžti nėr kur

Yamaguchi Seishi

Grįžimas čia suprantamas ne fizine, bet dvasine prasme. Tie, kurie rašo, nuolat ieško vietos sugrįžti. Ar jūs turite vietą, į kurią galite sugrįžti? Bet kada, bet kur būdami. Ir nebūtinai fizine prasme. Klasikinis haiku visada turi specifinį bruožą, kurio dažnai negalima tiksliai apibrėžti, bet kuris skaitytojui sukelia asociacijas, vaizdinius apie vietą ar laiką, į kurį norėtum sugrįžti, nes ten buvo labai gera, miela ir malonu. Tai sabi – praėjusio laiko nuolaužos. Paliktos, pamestos ar tiesiog pasiklydusios, kurias per poetinio teksto įvaizdžius mes atkapstome savo jausmų atminties vingiuose. Haiku forma tam labai paranki, nes emocinėje atmintyje ilgai būti nėra gerai. Trumpas tekstas akimirkai apnuogina asmeniškai šventus dalykus, juos tarsi apšviečia ryškia šviesa ir vėl paslepia iki kito karto. Tarsi smėlis pakrantės akmenis.

*

Kalbant apie haiku dažnai klausama – koks haiku yra geras? Ypatingo, išskirtinio atsakymo tarsi ir nėra. Tikėtina, kad atsakant pirmiausia būtų akcentuota technika – reikiamas skiemenų skaičius eilutėje, eilučių skaičius, aiški tema (geriau dvi temos), ar tekste yra sezoninis žodis. Lyg ir viskas. O kokia estetinė kategorija ar filosofinė mintis paslėpta techniškai tobulame tekste, daugelis ir nesigilina. Svarbu – patiko ar nepatiko, įdomu ar neįdomu. Kadangi pagrindinė haiku paskirtis – momentiškas, akimirkos fiksavimas, tai atsakymas į klausimą yra labai paprastas – geras haiku yra kiekvienas haiku, sukurtas čia ir dabar. Jau vien todėl, kad autorius šią akimirką pastebėjo, pamatė, pajautė tą nepakartojamą vaizdinį ar įspūdį. Kiekvienas

autorius yra originalus ir nepakartojamas, todėl jo sukurtas tekstas, tikėtina, yra originalus ir nepakartojamas. Čia svarbiausia tampa tai, kiek teksto savitumas atpažįstamas. Ar klausytojo (skaitytojo) turima patirtis pajėgia atpažinti ir priimti kūrėjo siunčiamus vaizdinius ir idėjas. Geras haiku, nesvarbu, kad sukurtas čia ir dabar, neturi prarasti laiko dimensijos. Nesvarbu, kada sukurtas tekstas, svarbu, kad jame būtų juntamas dabarties laikas. Šį laiką galėtume vadinti transcendentiniu laiku.

Ilgai žvelgiau

Į žydinčias vyšnias ...

Sprandas paskaudo

Tas, kam teko nors kartą būti žydinčiame sode, kur galva svaigsta nuo žiedų gausos ir margumo, šį trieilį priims tiesiogiai, natūraliai, kaip nenuginčijamą realybės faktą, kuris tarsi sugrąžina į tą laiko atkarpą, kada viskas buvo priimama akimis ir širdimi. Transcendentinis laikas suteikia galimybę atgaivinti, atsiminti, susigrąžinti buvusias patirtis, emocijas ir pojūčius, tarsi jie būtų patiriami čia ir dabar. Savo forma ir stilistika tai gana modernus ir šiuolaikiškas haiku, tačiau parašytas apie 1670-uosius metus garsaus poeto ir Danrin poetinės mokyklos įkūrėjo Nishiyamos Soin. Tais laikais Danrin poetinė mokykla buvo labai moderni, laužanti nusistovėjusią poetinę tradiciją ir ieškanti išraiškos naujovių. Šiai mokyklai priklausę poetai eidavo į parkus, miškus, prie kalnų upelių ar nuošalių tvenkinių ir kurdavo tekstus, kuriuos „gyvai“ deklamuodavo mokytojui bei kitiems mokiniams. Čia ir dabar jie būdavo aptariami – kritikuojami, taisomi, perkuriami, – taip išgryninant optimalųjį teksto ir minties haiku variantą. Vienas iš pagrindinių Danrin poetinės mokyklos principų buvo tiesiogiškumas, įdėmus žvilgsnis į tarsi nesvarbias kasdienybės detales, kurios įprasmintų nuolatinį laiko cikliškumą. Gal todėl nežymi kasdienės buities detalė, laiku ir vietoje pastebėta bei perkelta į poetinį tekstą, padaro jį gerą. Juk mūsų nuolat kintančiame pasaulyje pastoviausi ir mažiausiai kintantys dalykai yra kasdien naudojami daiktai, reiškiniai, kuriuos matome kiekvieną dieną ir nebekreipiame dėmesio, bet kurie vieną akimirką pamatyti mus tiesiog nustebina.

Kokia jėga vyšnių pumpuruos!

Aukštyn pažvelgęs

Apsvaigsti

Šis trieilis sukurtas XX a. viduryje poeto Ishidos Hakyō, o mintis ir nuotaika beveik ta pati, kaip ir poeto Nishiyamos Soin tekste. Ir nesvarbu, kad juos skiria daugiau nei trys šimtai metų – kiekvienas amžius ir kiekviena karta žavisi tais pačiais dalykais, bet kiekvieną kartą skirtingai.

*

Ant mano stalo išskleistas žemėlapis. Netikėtai, originalus ir galbūt vienintelis toks Lietuvoje – „Lekėčių miestelio poetinis žemėlapis“. Vienoje žemėlapio pusėje – miestelio apylinkių vaizdai visais metų laikais. Puikios nuotraukos, gana taikliai atskleidžiančios ne tik miestelio gamtinę aplinką, bet ir subtiliai įvedančios į leidinio turinį. Primenu, kad Lekėčiai – nedidelis Suvalkijos miestelis, įsikūręs Šakių rajono rytuose, apsuptas didelių išlankių miškų, daugiausia pušynų. Per miestelį teka nedidelis Liekės upeliukas, įtekantis į ne per toliausiai vandenį nešantį Nemuną. Galėtų būti visai neblogas kurortas, nes vietos tikrai vaizdingos. Gal todėl čia gyvena poetiniam žodžiui neabejingi žmonės, susibūrę į literatų klubą „Šilagėlė“, kuris rajone žinomas savo aktyvia veikla ir išleidęs ne vieną savo narių kūrybos rinktinę. Yra tarp jų ir Regina Klimaitienė, žinoma kaip japoniškų haiku ir tankų kūrėja, išleidusi tris poezijos knygeles ir neįprastą poetinį žemėlapi. Jame susipina trys niekada nenusibostančios temos – tėviškė, poezija ir žmonės. O ir kas gi būtų tėviškė be žmonių? Gal todėl su miesteliu mums siūloma susipažinti ne ieškant gatvėse namo numerio, o prisimenant

žmogų. Turbūt ne vienas esate patyrę mažų miestelių liaudies pašto veikimo principus – neklausinėk adreso, o teiraukis žmogaus. Bus ne tik paaiškinta, kaip nueiti, bet neretai ir palydėtas būsi. Nors daugelis tekstų dedikuoti konkrečioms žmonėms, tačiau, pažiūrėjus į žemėlapi, nekyla abejonių, kodėl Pušyno ir Draugystės gatvių susibėgime randame trieilį:

Vargonininkė.

Laikas sutilpo giesmėn,

Girgždesy laiptų...

(skirta Reginai D.)

Žmonės neatsiejami nuo savo profesijos, darbo, kuris buvo ir yra reikalingas visai bendruomenei:

Anūkų juokas...

Užmarštyje ligoniai,

Baltos palatos.

(skirta Marytei V.)

arba

„Ar prašau gražos?“

Visa Carito auka

Žmonių gerumas

(skirta Alvydui V.)

Daugelis trielių gali pasirodyti sentimentalūs, kiek banaloki, nelabai poetiški. Bet neskubėkime teisti autorės. Atminimas visada lydimas sentimentalumo. Tokia jau atminimo prigimtis. Tas buvimo žavesys, tos mažutės atmintyje likusios detalės tarsi nesąmoningai nusispalvina širdžiai mielomis spalvomis ir daro mus geresnius. Nors keletui akimirkų. Atrandame ir gilesnes potekstes:

Sibiro toliai...

Sugrįžusieji žino,

Ką reiškia alkis.

(Tremtiniam)

arba

Ilisi rankos,

Virbalus padėjusios.

Baigėsi siūlai...

(skirta a. a. Aneliukei S.)

Skaitytojas visada turi turėti pasirinkimo galimybę ir laisvę. Kai kada jam reikia filosofinės gėmės, o kartais paprasto kasdieniško sentimentalumo. Kai važiuosite pro Lekėčius, atminkite, kad čia gyvena poezijai neabejingi žmonės.